

نون والقلم

◀ مریم میرمحمدی، نویسنده و مدرس دانشگاه

جهانی را تصور کنید که در آن تمام راه‌های ایجاد ارتباط با یکدیگر به کلی مسدود شده باشد، از وسایل ارتباط جمعی گرفته تا همین تلفن‌های گاه و بی‌گاه و پیامک‌های ضروری. زندگی در چنین جهانی دشوار خواهد بود. حالا یک قدم دیگر بردارید و راه تکلم یعنی زبان را هم بر جهانیان ببندید. چه خواهد شد؟ احتمالاً به اجداد خود نزدیک شده و از علم، فرهنگ و تکنولوژی فرسنگ‌ها فاصله گرفته‌ایم. زبان، اصلی‌ترین ابزار ارتباط بشر و موجب رشد علوم و شکوفایی تمدن بشری بوده است. ارسطو این فیلسوف باستانی که به او لقب «معلم اول» داده‌اند در این خصوص می‌گوید: «انسان، حیوان ناطق است.» به‌راستی که اگر زبان را از بشر بگیریم باید دوباره به غارها پناهنده شویم و بار دیگر برای بقا بجنگیم. خط نیز چهره‌ی نوشتاری و مکتوب زبان است که به آن زبان‌نگاره نیز می‌گویند. خط حدود ۵۰۰۰ سال قبل اختراع شد و به این ترتیب سنگ بنای تمدن بشری شکل گرفت. انسان از طریق خط توانست پیام خود را به‌طور غیرمستقیم و بدون محدودیت زمانی به گوش مخاطبینش برساند. در هزاره‌های بعدی صنعت چاپ نیز چنین تحولی در رشد علوم و فرهنگ به‌وجود آورد. در حال حاضر نیز سال‌هاست که نسخه‌های الکترونیکی نشریات، جای «کاغذ اخبار» و «وقایع اتفاقیه» را گرفته‌اند و با سرعت و سهولت پیش‌تری می‌توانند در اختیار گستره‌ی نامحدودی از مخاطبین قرار بگیرند. می‌بینیم که زبان و کارکردهای آن در طول تاریخ، پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشته اما فلسفه‌ی زبان و ضرورت آن هم‌چنان همان است که بود؛ یعنی انتقال پیام و ایجاد ارتباط.

در ادامه و همان‌طور که می‌دانیم زبان به اعتبار بیان به دو زبان علمی و ادبی دسته‌بندی می‌شود. زبان مورد استفاده‌ی نشریات، کتب درسی، رسانه‌ها و همین‌طور زبان روزمره‌ی ما، از نوع زبان علمی است، یعنی همان زبانی که در آن هر کلمه به معنای روشن حقیقی خود به کار برده می‌شود، از آرایه‌های ادبی در آن خبری نیست و هرگونه پیچیده‌گی در آن عیب محسوب خواهد شد. پس با این مقدمه اگر قصد نوشتن یک متن آموزشی، خبری، گزارشی و یا یک مقاله را دارید باید بدانید که در این نوع زبان هرچه متن تولیدی موجزتر، ساده‌تر و شفاف‌تر باشد به کارکرد اصلی زبان یعنی سهولت و سرعت در انتقال اطلاعات و ایجاد ارتباط بهتر با مخاطب نزدیک‌تر شده‌ایم. در این مطلب قصد داریم تا آن دسته از خطاهای نگارشی و ویرایشی که در مطالب رسیده به دفتر نشریه‌ی «مدرسه ما» پر تکرار بود را بررسی کنیم و به این ترتیب در مسیر تولید متون شایسته‌تر و حفظ زبان و رسم‌الخط فارسی حرکت کنیم.

قدم اول برای نوشتن، توجه به میزان آگاهی خودتان است. اگر برای مخاطب خاصی می‌نویسید، در انتخاب موضوع دقت کنید. شما باید

آن دسته از موضوعاتی را برای نوشتن انتخاب کنید که در وهله‌ی اول خودتان به طور کامل به آن موضوع مسلط باشید. هرچه این تسلط بیش‌تر باشد، فرآیند نوشتن ساده‌تر صورت می‌گیرد. اگر به موضوع انتخابی خود آن‌گونه که شایسته است مسلط نباشید، این خطر وجود دارد که با نوشتن متون پیچیده، ناهمگون و گاهی متناقض، مخاطب را از موضوع دور کرده و میزان سواد و آگاهی خود را زیر سؤال ببرید. قدم دوم برای انتخاب موضوع، در نظر گرفتن گروه هدف یعنی همان مخاطب است. شما باید بدانید که مطلب‌تان کجا منتشر می‌شود و چه کسانی به آن دسترسی دارند. سن، میزان تحصیلات، سمت شغلی و دغدغه‌های مخاطب از جمله عواملی است که به شما کمک می‌کند تا موضوع مناسب‌تان را انتخاب کنید.

در مرحله‌ی بعدی شیوه‌ی نوشتن و قالب ظاهری مطلب، مورد توجه قرار خواهد گرفت. با در نظر گرفتن این نکته که فرم و محتوا همواره باید با یکدیگر در تناسب باشند، شما می‌توانید بهترین قالب را برای موضوع خود انتخاب کنید. به‌عنوان مثال برای نوشتن نظر شخصی خود در رابطه با مفهوم حریم شخصی می‌توانید یک یادداشت تنظیم کنید، اما انتخاب مقاله برای چنین موردی اشتباه خواهد بود. ما در قالب مقاله یک پرسش مشخص را در نظر گرفته و با پرداختن به مقدمه‌ای در باب پرسش مورد نظر، مفروضات و منابع معتبر را در ارتباط با پاسخ آن بررسی می‌کنیم و با نتیجه‌گیری در انتهای مطلب آن‌چه ارزیابی شده است را مورد تأکید قرار می‌دهیم. پس نوشتن از عقاید شخصی در قالب یک مقاله انتخاب مناسبی نیست.

حالا که موضوع و قالب مطلب مشخص شد، می‌توانید نوشتن را ادامه دهید و در مرحله‌ی بازخوانی دقت کنید که موارد زیر به درستی رعایت شود.

۱- متن نوشتاری ما نباید دارای دوگانه‌گی زبان محاوره و معیار باشد، به این معنی که نباید بخشی از متن به زبان معیار و کتابی و بخشی دیگر با زبان محاوره یا شکسته نوشته شود. به‌عنوان نمونه در این جمله: «مرد تبرش را برداشت تا به شکوندن هیزم‌ها برسد.» خطای دوگانه‌گی وجود دارد. جمله‌ی درست می‌تواند با در نظر گرفتن زبان معیار این‌گونه باشد: «مرد تبرش را برداشت تا به شکستن هیزم‌ها برسد.» و یا با در نظر گرفتن زبان محاوره به این جمله تبدیل شود: «مرد تبرش رو برداشت تا به شکوندن هیزم‌ها برسه.»

۲- راوی متن تا انتها باید یک صیغه‌ی مشخص باشد. اگر اول شخص مفرد را انتخاب کرده‌اید، این‌که بگویید «به نظرمان رسید که برنامه‌های‌مان را بازنگری کنیم.» غلط است و باید بگویید: «به نظر رسید که برنامه‌هایمان را بازنگری کنیم.»

۳- اگر مطلب شما مخاطب دارد، تا انتهای متن باید مخاطب شما دارای یک صیغه‌ی مشخص باشد. برای مثال نمی‌توانید در ابتدای متن بگویید: «شما را با اقسام آموزش مجازی آشنا خواهیم کرد.» و در جای دیگری بگویید: «اکنون که با اقسام آموزش مجازی آشنا

شدی می‌توانی بهترین شیوه را برگزینی.» در جمله‌ی اول مخاطب شما دوم شخص جمع و در جمله‌ی بعدی مخاطب شما دوم شخص مفرد است که باید در بازخوانی نهایی مطلب خود آن را تصحیح کنید.

۴- اعمال نیم‌فاصله، هم به حفظ رسم‌الخط فارسی کمک خواهد کرد و هم متن شما را خواناتر و منظم‌تر جلوه خواهد داد، به‌گونه‌ای که مغز انسان ارتباط بصری خوبی با آن برقرار کرده و متن شما مورد توجه قرار خواهد گرفت. برای شروع، بهتر است بدانید «ها» علامت جمع، «می» در صرف فعل‌ها، «تر» و «ترین» در صفت‌ها، دو جزء مصدر مرکب و فعل مرکب با نیم‌فاصله نوشته می‌شوند. بسیاری از واژه‌های پرکاربرد نظیر به‌عنوان، به‌سختی، هم‌شاگردی، دانش‌آموز، علاقه‌مند، همان‌طور، همین‌طور، این‌که و ... نیز با کمک نیم‌فاصله به نوشتار در می‌آیند. شما می‌توانید به‌راحتی علامت نیم‌فاصله را به صفحه‌کلید رایانه‌ی خود اضافه کنید. پیشنهاد می‌شود تا در صفحه‌کلید تلفن همراه خود که این روزها بیش‌تر از رایانه‌های شخصی و دفتر و کاغذ مورد استفاده قرار می‌گیرد نیز یک صفحه‌کلید فارسی اضافه کرده و از علامت نیم‌فاصله در گفت‌وگوهای روزانه‌ی خود بهره ببرید. هیچ آموزشی جای قدرت عادت را نخواهد گرفت.

۵- در مورد استفاده از همزه بهتر است بدانیم در مواقعی که این علامت هنگام تلفظ به کار برده می‌شود، باید آن را نوشت؛ مانند مسئله و نه مسئله یا تأثیر و نه تأثیر اما در مواقعی که تلفظ نمی‌شود مانند املا، انشا و امضا نباید آن را بنویسیم.

۶- آوردن تنوین با وجود این‌که از خط عربی برگرفته شده الزامی است. در این خصوص فرهنگستان زبان فارسی نیز چهره‌ی جدیدی از کلمات تنوین‌دار را مورد قبول دانسته است. در این چهره‌ی جدید، کلمات تنوین‌دار به همان ترتیبی که تلفظ می‌شوند، نوشته خواهند شد؛ مانند اتفاقن، احيانن و ... پس بهتر است این کلمات را یا به همان شکل تنوین‌دار، یا به شکل جدید بنویسید و از نوشتن آن به شکل اتفاقا یا احيانا بپرهیزید. گاهی هم می‌توانید معادل این کلمات را استفاده کنید و به‌جای مثلن بنویسید به‌عنوان مثال یا به‌جای اتفاقن بنویسید به‌طور اتفاقی.

۷- در مورد کسره‌ی اضافه باید بدانیم که این نشانه در متن نمی‌آید و نیازی نیست که بنویسیم «دانش‌آموزان ابتدایی» مگر این‌که آوردن کسره از ابهام جلوگیری کند و به روان‌تر کردن متن منجر شود. برای مثال بهتر است بنویسیم «اسب سواری» تا از «اسب سواری» متمایز شود. در همین راستا اگر مضاف به «ه» غیر ملفوظ برسد، از علامت یای میانجی کوچک «ه» و یا یای میانجی بزرگ «ی» استفاده می‌کنیم. به این ترتیب که می‌نویسیم «مدرسه، خانه‌ی دوم کودکان است.»

۸- استفاده‌ی درست و به‌موقع از نشانه‌های ویرایشی می‌تواند به هدف استفاده از زبان و خط کمک کند، به این ترتیب که با آوردن به موقع علامت‌هایی مانند نقطه، ویرگول و غیره می‌توانیم به فهم

آسان‌تر و سریع‌تر مطلب کمک کنیم. با این توضیحات بهتر است بدانید در پایان تمام جملات به غیر از جملات پرسشی و تعجبی نقطه می‌آید. پس از عبارات منادا، برای جدا کردن کلمات یا جملات هم‌عرض از ویرگول استفاده می‌کنیم. نکته‌ای که این روزها و با افزایش استفاده‌ی صفحه‌کلید باید به آن توجه کرد، این است که علائم سجاوندی یا همان نشانه‌های ویرایشی باید به کلمه‌ی قبل از خود بچسبند و از کلمه‌ی بعد از خود به اندازه‌ی یک کلمه، فاصله بگیرند. می‌نویسم «خدایا، به تو پناه می‌برم.» نه «خدایا، به تو پناه می‌برم.»

بازخوانی و ویرایش متون به‌قدری مهم است که بسیاری از آثار ادبی شاخص جهان پس از ویرایش به شهرت رسیده‌اند و یا تصحیح مکرر آن‌ها زبان‌زد بوده است، از همین حافظ خودمان گرفته که بارها غزل‌هایش را ویرایش می‌کرد و این خود دلیلی بر نسخه‌های متعدد از حافظ‌نامه و زیبایی وصف‌ناپذیر این اشعار است تا «تی. اس الیوت» شاعر معاصر انگلیسی. الیوت منظومه‌ای را سرود و آن را به دوست شاعر خود یعنی «ای. پاند» سپرد. پاند بیش از دو سوم این منظومه را دور ریخت، بخش‌های دیگرش را هم آن‌قدر پس و پیش کرد و تغییر داد که شاید بتوان گفت بار دیگر این منظومه توسط پاند سروده شد. اگر چه تی. اس الیوت این منظومه‌ی جهان‌گیر را به دوستش تقدیم کرده است، هم‌چنان الیوت شاعر پرآوازی این منظومه خواننده می‌شود.

در ادامه باید تأکید کرد، این نکاتی که مطرح شد تنها بخش اندکی از نیاز ما برای چه‌گونه نوشتن را مورد توجه قرار داده است. درباره‌ی نکات ویرایشی و رسم‌الخط نیز باید بگوییم، علاوه بر این‌که به بخش اندکی از این مقوله پرداخته‌ایم، این موضوع میان صاحب‌نظران در حوزه‌ی خط و زبان نیز مورد بحث بوده و اختلاف‌نظرهای فراوانی در آن وجود دارد. با همه‌ی این احوال تنها کاری که از دست ما اهالی زبان فارسی برمی‌آید این خواهد بود که به نکات مورد تأیید عموم صاحب‌نظران توجه کرده و آن‌ها را رعایت کنیم و در خصوص موارد دیگر، بر حسب دلایل و توجیهات زبانی که این متخصصان ارائه داده‌اند، دست به انتخاب بزنیم. در این انتخاب نباید اصل یک‌دستی متون را هم فراموش کرد، یعنی اگر منطبق آن دسته از متخصصانی را پذیرفته‌ایم که معتقد هستند صفت‌های ملکی و ضمائر مفعولی را باید به صورت متصل نوشت، پس باید این اصل را در تمام متن خود به‌صورت یک‌دست رعایت کنیم.

این روزها با توجه به استفاده‌ی فراوان از صفحه‌کلید، زبان شکسته و برنامه‌های گفت‌وگومحور در فضای مجازی، نیاز به این دسته مطالب بیش از پیش احساس می‌شود، پس تلاش خواهیم کرد تا این مطلب را در شماره‌های آتی نیز ادامه دهیم، چراکه اهالی مدرسه همواره الگوی مهمی برای دانش‌آموزان در امور مختلف، به خصوص استفاده از زبان خواهند بود. ■